

ג. שופמן

הרקע החברתי בסיפורי ג. שופמן

בראשית סיפורי רבים מגבוריו של ג. שופמן הם בני השכבה החברתית של המלמדים. אביהם מת עליהם (הערדל, רפאל, הקדום), אםם חולנית ועליהם לפרנס את משפחתם מגיל צעיר על ידי חוראה. (דניאל — "הערדל", רפאל — "רפאל", אליהו בלגון — "מחיצה", נחמיה — "כחום היום") דהיינו המאורע החברתי הראשון בחיי גבוריו הוא פליאה מוקדמת למלחמת החיים הכללית.

הבעיה הכלכלית מתגלית בחרישות בסיפורים "רפאל" ו"הערדל". שתי התיחסויות לגבורים אל בעיה המלמדות בגיל צעיר. התיחסות הראשונה היא הרפת אבינוגם, חוסר ה"חודאה במצבם, כל הבעיה של "הערדל" סובבת על ציר הרצון להסתיר את העוני מעיני העולם. התיחסות שניה הוא הרצון להנצח מבית האם ("משאטר מן הבית הארוך הזה יהיה לי הכל"), שבו הם תולים את האשמה לכל אסונותיהם. השכבה החברתית שממנה יוצאים גבורים אלה — שכבת המלמדים — היא בלי ספק חומר ה"נפץ החברתי של תחום המושב, ש"הנוצות מהפכניות רבות בקרב היהודים (החסידות, ההשכלה ואף הציונות) מצאו בה תומכים נלהבים. מעמך חברתי זה שהשכיל ומשום כך מרד, הוא מקור מחצבתם של גבורי הפסי.

הארץ 27.3.1953

תה, מוסלים? מעט מאד. מוסלים רק את האזנים לפי שהרופא הראש הוא בעצמו חולה אונים" וכד'. יחס פחד, רצון להשתמטות, נכונות לשקר ו"רמאות מצטיירים אמילו בשיחה קצרה זו. יחס ויחידים אל הצבא מתבטא במשפטים נגון: ארבע שנים דעויות לא נתתי שניה לעיני". או "גנות חיינו היפות ביותר נלקחו מאתנו" ("בין התומות"). הצבא הופך אף סיוט ("סיוט") אע"פ שקיימים בצבא מוסים של אע"פ מקצועיים, שמקצו עם נהפך להם ליעוד חייהם והם נהנים ממנו. המאיימת ביותר היא הניא"ר רכיה הצבאית: "מסקד הרופא יענש קשה את הקטרולים ואילו מצדם יענשו נקמו אתר כך בזה, המשווער להם, שעל ידו באה התקלה, יתקמו באכזריות העברה עודמת, נזיפות, הור"אות" ("נקמה"). במסגרת הצבאית מתבלטים בחריפות יחסים צמים בין שאלה הם יחסי יהודים-גויים ובין שאלה הם יחסי גויים לבין עצמם. חיי החסד שחי היהודי בכל מקום מקבלי מסגרת הצבאית הכוסה עליו חיים משותפים עם הגוי, צורה חריפה יותר. "היו לבנו חיל אף על פי ש"יהודים אתם, הבנו כדוכא ש"לנו" אי שר הקספן נזילבסקי. או, אאות. (את הרופא, גם הסלובל, הוא גם בצורתו אינו דומה ליהודי, אומר אחד החב"דים על לוק ("על המשמר"). יחס דר מה של חיבה התלויה בחסד איש, קיים גם כפי אברהם דיכונא, זה ה"הודי המסרב לתת מים לאחיו היהודים. "השומע אתה יודו זתיכף הע"לה כלפי היהודי צחוק קוקסי שהיה בו מעין: אבל אותך הלא אנו אותים אף-על-פי-כן". יהודים אלה חיים בחסד משפיליחם ומתחמטים למען חיים חסד הזה. הובר מגיע ליד כך, שסר"דינסקי (אחרי הרעש) שוב אינו יודע

ביצד להתייחס אל סיפורי חבריו, ה"מתנאים במעשי הזוזוץ שביצעו באחיה. סגן-האופיצר ז'אקובין אומר: "הת"בינו... לו ניתנה לי הרשות, כי עתה דקרת את כולם מקטן ועד גדול". סרדינסקי מגיב על כך: "היהודים ב"עצמם אשמים בכל", לאמור. שאט נפש נתמלא דיכונא כלפי אלו החיים העלובים שנתרחק מהם כל כך במ"שן שתי השנים של השרות" ("מכ"תות בצבא"). בתקופה מאוחרת יר"ת משתנה יחס הגבורים אל הפוג"רומים וכשיהודי העיר נתפסים לבית הסוהר, ובניהם גם יערה מחוג מכ"רתויל של הגבור בנינו, מגיב הלה: "סוניה, הקדושה בשבילו, נטמאת. עברתי אל תפיסת הנשים מנגד, אך אל דלתה של זו לא יכולתי להבקיע בשום אופן. החיילים צבאו אף צפר"ים, צחקו, ניכלו מה והתנגחו חד את אחד בשל הבטה דרך החור" ("אחרי הרעש"). כאן יחס הבוז מופנה עתה אל החיילים ששופי הזהם.

אבל לא רק היהודי כיהודי מדוכא במסגרת הצבאית, גם על הפולני סט"ניולב בוז'וסקי להתרפס כדי להחזיק מעמד. "מפני הפדוונל התירא הפול"ני ביותר היה שת לו "תחלות בצור"רות שונות. בדברו עמו היו מפני מ"קבלים פעם בפעם איזה סבר תמימי, יתיק. ועיני הכתחלות נוצצו אז כ"שברי זכוכית" ("על המשמר"). אך יחסם של הרוסים אל הפולנים, היה טוב יותר מאשר אל היהודים: "הרו"סי שמקבל מפרטור רוסי אינו מת"מרר — ממנו (היינו היפרטור ה"פולני בוז'וסקי) היה גוץ אחר כך בחשאי בינו לבין עצמו. אך זהו סר"ליאטישנה ארורה — "תנוף נא אמו" ("נקמה"). תגובת הפולני ליחס זה היא חריפה. הוא מכח את הפעליב, הבז ללאומיותו, עד זוב דם.

בתוך עזרתם יחסים חברתיים זה,

שהעצרת הכח ודיכוי אישי ולאומי המשמשים בהם בערבוביה, עולה בעית היציאה למלחמה.

עם הכרות המלחמה (מלחמת רר"סיה"סן ב"1905) מתבלטות תגובות שונות היהודי לוק ("מבין התומות") מתכנס ועושה את חשבון נפשו. ה"ר"סי משתכר וממלמל. דם רוס"י דם רוס"י יש כותבים מכתבים — למת"יחרים מסוג זה מתייחס המלחבל ב"צורה שלילית. הרוסי והאוקראיני יש"לימ, היהודי מתכנס לשם חשבון נפש ומגיע לידי החלטת עריקה. הגבור אן הגבורים עורקים בגליציה — יהודים גויים רבים, מהפכנים ואחרים ממת"נגדי המשטר הצאריסטי ברוסיה.

עריקים אלה מתחיים בגליציה יסוד זר. היינו מהבחינה החברתית שוב בר"לסת הנרות התלישות. אך הנרות כאן אינה נועתת אך מן המוצא ה"גוע, משום שגם יהודי גליציה אינם מקבלים את אחיהם מרוסיה בסכר פ"נים יפות. "לא מה ששוחטים אתכם שם, עינין זה לא כלום" ("בגולה"). אומרת אשה יהודיה בשוק.

החברה שבה תקועים גבורי הסיפורים היא חברת תלושים ועקורים. "מ"אודיסה ומקובל ומיקאטרינוסלב הרבה יתומים ויתומות" ("מאידך גיסא"). חברה זו שרונה באוירת מחתרת, כ"תקת מתמיד מפני הביולשת והיא מנר"תקת מכל חויה ארגאנית. והחיה ה"גליצאי, ובקיער החברה היהודית שם, מתחשפים להם במעורמי בכנות. שופמן מסכם את הפרובלמתיקה ה"כלכלית של יהודי גליציה בכמה מש"טטים קצרים: "שאל אותם מה אכלו תימים רשע וזוהמה, טחב, שטרמילים ופאות, שטרמילים ופאות, סאות ו"שטרמילים, שוב סאות ושוב שטרמי"לים ותו לא" ("בגולה").

שכבות חברתיות שונות עלולות על"בפת משפר. העניין וקדוה פושי

לאומי בעית גבובת (מות) תרר דם למת כל ב' יש נפש וראו הודים ממת יסוד ב בר הורות וא ה' אינם בר ס' אתכם ולה' סיפור מ' הרבה ס'א' בס' מנר י' ה' שם ז' ה' ה' מש' אכלו ימלים ת ר' טרימ' ת על פרשי

היד המקצועיים. לאלה אפשר לשייך גם את האינטליגנציה פושטת ה'ד, שמייצגה הוא, המשורר" היים יאשצ'יובקה (נקר" עה השלמות"), המוכרת את בשמתה תמורת קרונה. יש גם שכבות פושטות יד למחצה. דמויות כגון עושה להטים, מוסך דיו ומוכר עתונים. רובה של היהדות הגליציאית נמצא, לסיכך, ב' מצב כלכלי וחברתי שהוא ספק תיווך ועיה, וספק עבודה כפיים שאינה צריכה התמחות. חייה החברתיים של יהדות גליציה נמצאים בשפל המדרגה. מזונה הרוחני פומונים ז'ארגונים עלויים בים (משירי הברודיים). ובמרכז החיים האישיים המאכזרים את צביונם האישי, עומד אותו מוסד, שבו תור צעירי ה' חברה על טעם "החיים" — בית הזונות.

בית הזונות משמש גם מוטיב חשוב במפגש התלושים בכרך הוינא. ארבע תקופות שונות תמצא במפגש זה; ערב מלחמת העולם, בפרוץ מלחמת העולם, בעצם ימי המלחמה ואחריה. הכרזת המלחמה וימי המלחמה מצטיירים בצורות שונות, ב' תחילת המלחמה נסחף העם בורמי ה' פטריוטיים העורר: "העם שאג, פרא מתפרץ לקרב והורידים התנפחו על הצוארים הכחוסים נרק היצאניות החד' רות, רק הן לבדן, כמחוננות בבינה עליונה הציצו פכחות ותוהות כשהן נהדפות ונלחצות אל קירות החומות" ("בימי הרג רב"). יחד עם זה עליות הבעיות הכלכליות של ימי מלחמה, הנשים סחות מכוער עד ערב; תפוחי אדמה, ("סוף סוף"), ההתמוטטות הכלכלית מביאה עמה גם משבר רוחני ומיסרי. אלמים, אלה מכילים בתוכם את כל חרדת האלהים של שדה ההרגה כלוח הגרמפון את הנעימה". ערכי המוסר מתערערים; הבתולות הבריאות מתבגרות ביותר ושפעת לשדן עכשוו כנהר הזה שהוטל בו סכר-בגנים, בשרב הצהרים, הרי הן פשילות את ראשיתן לאור"

ריהן אל מסעדי הספסלים... וכשאחת מאלו שומעת לפעמים אחרי עקיפי שיחה את ההצעה האחרונה, אין היא מודעזת כל עיקר אלא שואלת בנחת, כאילו חיכתה לכך: "...והיכן זה, רתוק מכאן?" ("סוף סוף").

היחס אל יהודי וינא איננו שונה מן היחס אל יהודי גליציה. אותה תמונה עגומה. אפילו כשמבצבצת נימה אפרי לוגטית: "אמת, ישנם יהודים לא יפים. ולעבור את הגשר השוודי ולד' ריך על אבני ליאופולדשטאס אין בכך משום הנאה יתרה. חלמי התגרנים ר' אנשי הבורסה שמטרונות וצוות העטר פות בפלצים, שסבורות כי כל העולם לא נברא אלא בשבילן ועל כולם זה ה' קבצן המסואב, צדב הזקן שיושב על הארץ בשער הפסג' ומנסר בכנורו סתם ללא ידיעה לגנן כל שהיא... כן, לא נחת ביעקב! אבל האם אין גם אצלם בריות מכוערות? יש ויש" ("עינים ונהרות").

ליהדות הגלותית מגרעות משלה; ואילו העולם הגויי? אחר המלחמה הוא מתגלה בכל החיתיות והבהמיות שבו. הכוחות האסוציאליים נהפכים בתקופה זו, ממכה סוציאלית לתנויות סוציאלי ליות רשמיות.

התגלות כוחות אלה מתחילה בגל של רציחות, עד שאדם שוב אינו בטוח בחייו החוק והמסגרת החברתית שוב אינם יכולים להגן עליו. הפשע חזק ממיסדות החוק: "כן, הרוצח של היום שוב איננו אדם אימתני, פרא מסתורי אלא שגן פשוט, יום יומי, שגן עול ימים, בן שבע עשרה, בן שש עשרה... המושבעים מצדיקים? מה זה? מתיראים לפני הרוצחים או חשים את עצמם לא טובים מהם? לעומתם נראים לו האסיר רום שלפני המלחמה כצדיקה הדור" ("צדקה הדור"). וגם הסכרה פסיכוי לוגית למשורר למעשי הזועה: "המלח' מה חללה אבל עיני ההריגה בכלל לא חדל, מלבד המהפכות והסגרומים הרי החיילים, שנתפזרו לבתיהם ונשקם ב'

ידם ממשיכים את הדבר ביחידות, איש איש בפינתו. כאן הכל ביחד: הרגילות להרג, והסר המחיה וחולשת השלטון" ("בחיך הטבע"). והתוצאות הן איומות: גם בעונת קיץ זו, כמו אשתקד, נמצא אים חללים כצדי הדרכים פה ושם ב' מקומות מפורסמים כיסים" ("בשדה"). העינין משיל סחד, סחד ככל שעיניו של הסוסר מגעת.

סחד חברתי סתפי זה נעשה ממשי עם עלית התנועה הנאצית — תנועת הרצח המאורגן, אותם יסודות שהיו את הרוצחים הבלתי מאורגנים, אותם "חיילים שלמדו ליהם מלחמה" מהויים את חיילי השורה בתנועה חברתית זו. המפנה את יצורה הרצחני אל המתנגד החלש ביותר, כשם שהפלד' ובל בצבא הרוסי התעלל בעיקר ב' נמושות — ביהודים.

פרשת גראץ ויהודיה, ואחר כך ה' מסנה הגורלי — מנוף אירופה לנוף ארץ ישראל — הם עיניים שיש לעמוד עליהם לתוד ובפרוטרוט.

אכן, ברצותנו לסכם את גישתו ה' חברתית של שופמן, יש לומר: לחברה כשהיא לעצמה ולתיאורה (וכך גם הנוף או האדם כשהוא לעצמו) אין מקום ביצירתו. גם כשהיא מועלה כאנוני מיותה, אין כאן משום הצגת תמונה, אלא כפיית ראייה אישית על תמונה חברתית. ואף על פי שמבצ' בצת גם הבעיה היהודית, הרי המספר נתקל בה אך בדרך מקרה. שופמן נת' נסה בשלבים סיפוטיים רבים של יהודי מזרח אירופה. מבחינה זו הוא קשור ב הוה יותר מכל מספר אחר בן דורו. אין למספר כל סיפור היסטורי, העבר מבצבץ בכתביו, לכל היותר, בצורת זכרונות. הקשר, החברתי אל ההוה מתבטא ביחסו הלירי אל העולם, אך כיון שהוא פרואיקן בצורה וליריקן במדת, תמצא מחד גיסא קשרי תגובה אישית בלתי חברתית ומאידך גיסא תמונות פרואיות מציאיתיות, שהיחס הלירי איננו חולם אותן כפינות